

ЈАРОСЛАВ ДАШИЋ

**БУЏЕТ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА
ЧАЧКА 1941. ГОДИНЕ**

По ослобођењу града Чачка 1941. године престало је пословање свих банака. Новац Хипотекарне банке у Чачку био је блокиран. У вези са новчаним питањем нарочито је интересантан извештај Команди места у Чачку од 11. октобра 1941. године, који је поднео Тодор Љ. Анђелковић, после повратка из Ужица где се интересовао за судбину блокираног новца Народне банке.¹ Из овог извештаја се види да се не може пустити у оптицај блокирани новац Народне банке све док се о томе не постигне споразум између партизана и четника. У свему овоме је најзначајније да је већ био искристалисан став од стране партизана да, ако дође до пуштања у оптицај овог новца, долазе у обзир само оне новчанице Народне банке Краљевине Југославије које нису противправно дошле у оптицај. Тодор Љ. Анђелковић посебно истиче да су скренули пажњу Команди штаба Народноослободилачког покрета у Ужицу да се може пореметити новчани саобраћај, уколико се не би пазило, будући да могу доћи у оптицај и оне милијарде разграбљене у време капитулације Југославије. Уд-

раво се пледирало на, евентуално, пуштање у оптицај само старих новчаница Народне банке Краљевине Југославије.

Познато је да је већ уочи рата и у ратним данима било велико штампање новца. Нико од оних који су емитовали тај новац није размишљао о монетарним поремећајима који се изазивају повећаном емисијом без адекватне производње роба и остварења друштвеног производа.

У данима народноослободилачке борбе 1941. године нашло се времена и снаге да се размишља о монетарним односима, а посебно о квалитету новчане јединице која је на слободној територији представљала средство за размену робе. Сасвим је поуздано да се тада пратила монетарна ситуација и да је схваћено да би пуштањем у оптицај прекомерне количине новца дошло до инфлаторних тенденција и великих поремећаја у већ организованој привреди. Ово указује да је новчана сфера, у већем делу, била подруштвљена и да је револуционарна власт контролисала новчане токове.

Овако гледање на новчане односе на ослобођеној територији 1941. године указује на сву озбиљност и на посебан квалитет у вођењу и организовању привредног живота.

У слободном Чачку у месецу октобру и новембру 1941. године, целокупно финансијско пословање се обављало преко благајне Народноослободилачког одбора.² Заправо, банке нису радиле. Жирални новац није био у оптицају. Пословало се са готовим новцем преко благајника Драгомира Минића.

У периоду од 1. октобра до 27. новембра 1941. године преко благајне НОО града Чачка остварени су буџетски приходи и расходи:

— приходи у износу од	дин. 2,390.172,60,
— расходи у износу од	дин. 2,064.026,05,
— салдо благајне	дин. 326.146,55,

што се детаљније види из Прегледа примања и издвајања НОО града Чачка за време од 1. 10 — 26. 11. 1941.³ (сл. 2).

Приказана примања и издавања благајне НОО града Чачка управо говоре о изворима буџетских прихода и расхода по датим позицијама за време од 58 дана слободног града и околине.

Када се има у виду паритет динара 1940. и 1941. године према чистом злату и САД долару (један динар садржавао је 16,6 милигра-

БУЏЕТ НАРОДНООСЛОВОДИЛАЧКОГ ОДВОРА ЧАЧКА 1941. ГОДИНЕ

ма чистог злата, односно 53,53 динара = 1 US\$), произилази да су остварени:

1) буџетски приходи, након извршене ревалоризације САД долара, у износу од

односно	дин.	2,390.172,60,
	US \$	44.651
— депресијација долара од 1960. до 1970. године за 29 одсто		12.949
	Свега	US \$ 57.600,
— девалвација САД долара 1972. године за 7,9 одсто		4.550
	Свега:	US \$ 62.150
— девалвација САД долара 1973. г. од 11,11 одсто		6.905.
	Укупно	US \$ 69.055.

Према садашњем паритету између долара и динара, произилази да је остварен буџетски приход у износу од 1,242.990 динара. Са увећањем за 20 одсто просечних извозних премија и пореских олакшица, ниво оствареног прихода износи 1,491.588 динара.

2) буџетски расходи, након извршене ревалоризације долара, остварени су у износу
дин. 2,064.026,05,
односу у износу од US \$ 38.558.

Увећањем овог износа за насталу депресијацију и девалвација САД долара, произилази да је остварена вредност US \$ 59.632.

Остварена вредност у доларима, према садашњем паритету износи 1,073.376 динара. Са увећањем од 20 одсто просечних извозних премија, произилази реалније остварење буџетских расхода у износу од 1,288.051 динара.

Од укупно остварених буџетских прихода НОО града Чачка 1941. године, највеће учешће имају:

— пренето стање Општине града Чачка	31,05 одсто,
— приходи од бескаматног зајма	29,94 одсто,
— приходи од продате ракије „Призада“	17,66 одсто,
— приходи од казни по пресудама	6,36 одсто,
— приходи од продаје гаса	6,19 одсто,
— остали приходи од пореза, кирија, закупнине, добровољног прилога, продатих дрва приватних власника	12,80 одсто.

Од укупно остварених буџетских расхода НОО града Чачка, највеће учешће имају:

— помоћ и исхрана сиротиње и избеглица	27,62 одсто,
— помоћ државним чиновницима и службеницима	24,85 одсто,
— плата особљу Желез. станице и Секције Чачак	17,54 одсто
— плате радницима Колске радионице Љубић	5,77 одсто,
— плате радницима Војнотех. зав. „Чачак“, Чачак	4,51 одсто,
— плате радницима војних радионица Чачак	4,41 одсто.
— остале исплате	15,30 одсто.

Кад се говори о издацима,⁴ види се да је у политици исплате постојао одређени ред, односно владали су одређени приоритети. На првом месту вршене су исплате које су се односиле на незбринуте породице и избеглице. Затим, када су се вршила плаћања набавке неких роба и пољопривредних производа, прво су вршене исплате пољопривредним произвођачима за испоручене намирнице: кромпир, купус, пасуљ, месо и друге производе. У други исплатни ред долазиле су занатлије, а на трећем месту трговци за испоручену робу и житарице. Међутим, када је од трговаца преузиман разни грађевински материјал, сировина и други материјали намењени за производњу и поправку кућа у граду и на селу, није се вршила исплата у готовом новцу, већ су се издавала требовања и потврде о преузетој роби. На основу ових докумената управо је стварана обавеза НОО са одложеним плаћањем. Практично, све су то били вредносни папири, који су гласили на име и доносиоца.

Остваривање прихода и расхода обављано је преко финансијске секције као једног од извршних органа НОО града Чачка. Председник финансијске секције био је одборник НОО, а остали чланови — из реда грађана, које је такође именовано НОО.

У решавању бројних проблема пред којима се нашао НОО града Чачка било је, између осталог, најважније како обезбедити финансијска средства, односно приходе који ће покрити растуће захтеве, почев од исхране незбринутих породица и избеглица, до обезбеђења најважнијих прехранбених производа и разних сировина и материјала намењених за редовну производњу средстава и опреме за фронт.

У задацима НОО⁵ посебно се истиче да треба решити питање исхране и огрева сиротиње, као и исплате плата оним радницима и

чиновницима који нису на фронту, али су се ставили на располагање народној борби за друге послове.

За прикупљање слободних новчаних средстава неопходних за решавање бројних социјалних и привредних питања, НОО града Чачка је нашао, за оно време, оригинално решење. Заправо, одлучио је да распише бескаматни добровољни зајам. Документ о расписивању зајма заведен је у Деловодном протоколу под бројем 187, и то 10. новембра 1941. (сл. 3).

У вези са одлуком о расписивању бескаматног добровољног зајма и ослањања на сопствене снаге, треба истаћи писање листа „Борба“ од 19. октобра 1941. године. У чланку под насловом: „Народноослободилачки одбори морају постати истински привремени носиоци народне власти“, између осталог се каже: „Пошто се државни приходи неће више убирати на досадашњи начин, то ваља пронаћи нове изворе. Они леже у самом народу, у свима нама...“ Може се претпоставити да је овај напис, поред осталог, инспирисао Народноослободилачки одбор града Чачка да донесе одлуку о расписивању бескаматног добровољног зајма.

Уписницима зајма издаване су уредне признанице. Признанице су, управо, вредносни папир, који гласи на име. Садржајна и техничка обрада признанице, у доба када је време представљало изузетно велики фактор, представља посебан куриозитет. (сл. 4).

По објављивању позива за упис бескаматног добровољног зајма, одзив имућнијих грађана био је велики, па су одмах почеле да пристижу уплате.

Прва уплата, по приложеном списку у Деловодном протоколу, извршена је истог дана када је и расписан добровољни зајам и заведена под редним бројем 206 од 10. новембра 1941. године у износу од 148.300 динара.

Затим, следе уплате у наредних неколико дана, такође по приложеном списку и појединачно, у укупном износу од 143.500 динара.

Највећи прилив био је 24. и 25. новембра 1941. године. За ова два дана остварен је приход у износу од 163.000 динара или 26,29 одсто од укупно прикупљених новчаних средстава на основу расписаног добровољног зајма.

Према расположивим подацима,⁶ највећи уписници зајма били су:

1. Главна земљорадничка набавна задруга у Чачку: 50.000 динара,

2. Слободан Вилотијевић из Чачка: 50.000 динара,
3. Михалио Смиљанић „Морава“ АД: 30.000 динара.

Из прегледа примања и издавања НОО града Чачка, види се да је, по основу уписаног добровољног бескаматног зајма, остварен приход у износу од 620.463,46 динара, односно US \$ 11.591.

Након извршене ревалоризације САД долара, произилази следеће:

— остварен приход по основу бескаматног зајма у износу од US \$	11.591,
— депресијација САД долара од 1960. до 1970. године за 29 одсто износи	3.361
	Свега: 14.952,
— девалвација САД долара 1972. године за 7,9 одсто	1.181,
	Свега: 16.133,
— девалвација долара 1973. године за 11,11 одсто	1.792,
Укупно US \$	17.925.

Наведене доларске вредности, по садашњем паритету (18 динара = 1 US \$), износе динара 322.650; са увећањем од 20 одсто просечних извозних премија и олакшица, утврђује се реалнији износ прихода по овом основу у износу од 387.180 динара. Сами подаци убедљиво говоре о ефикасности организатора на упису зајма и одзиву уписника, као и нивоу прикупљених новчаних средстава.

У вези са прикупљеним новчаним средствима из овог зајма, интересантан је део извештаја упућен Председништву владе НР Србије 23. априла 1949. године од стране тадашњег председника града Чачка Арсенија Ђендића, иначе одборника из 1941. године, у коме се, између осталог, каже: „Из ових финансијских извора набављена је вуна и текстил, што је Одбор жена за помоћ фронту преко својих радионица прерађивао у одећу борцима. Из тога је издата плата радницима запосленим по војним радионицама (1.200 дин. месечно) и давата помоћ највећем делу грађана...“.

Аналитичким сагледавањем прихода буџета НОО Чачка 1941. године, може се рећи да су остваривани према следећој динамици:

	Износ динара	Индекс
— у месецу октобру	769.040	100, и
— у месецу новембру	1,621.133	211.

БУЏЕТ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ ОДБОРА ЧАЧКА 1941. ГОДИНЕ

Приходи буџета остваривани су по просечној стопи раста од 20,6 одсто у полумесечним периодима.

Из ових и претходних података види се да је највећа динамика раста прихода остварена у месецу новембру, а посебно у другој половини тог месеца.

При Народноослободилачком одбору града Чачка постојала је стручна служба за убирање прихода. Управо, њен задатак је био да наплати раније ненаплаћене порезе од имућнијих грађана, затим закупнине, кирије и разне таксе. Из Деловодног протокола се види да су ови службеници примали плату.

Овакво финансирање, за релативно кратко време постојања слободне територије, указује на веома велику финансијску дисциплину, а посебно на уравнотеженост између прихода и расхода тадашњег буџета Народноослободилачког одбора града Чачка.

НАПОМЕНЕ

1. Историјски архив Чачак, Извештај од 11. октобра 1941.
2. Влајко Јовановић, водилац деловодног протокола НОО 1941. године, МГЧА Ф-1, Историјски архив Чачак
3. НОВ Ф-1 ред. бр. 27, Историјски архив Чачак
4. Деловодни протокол НОО града Чачка из 1941. Историјски архив Чачак
5. „Новости“ бр. 4 од 18. октобра 1941, Историјски архив Чачак
6. ИАЧ, Деловодни протокол НОО Чачка
7. У приложеном факсимилу документа (сл. 1) постоји мања грешка у збиру, што није од утицаја за сагледавање материје.

Сл. 1. Зграда НОО Чачка 1941. године

ПРЕГЛЕД

Примања и издавања Ослободилачког Одбора Града Чачка за време од 1-Х- до 26-ХI-1941. г.

<u>ПРИМАЊА:</u>	
Од Општине Града Чачка	Дин. 742.099,-
Од Извршног Одбора Града Чачка	" 55.085,-
Од Уписа Евакуационог фонда	" 620.463,46
Од Казна по пресуди вој. власти	" 151.554,-
Од Продаје рачуна Привредне	" 422.744,-
Од Трошарине др. на рачуна	" 65.400,-
Од Грва	" 147.549,60
Од окупног притока	" 18.244,04
" прихода градских	" 63.850,50
" закупа градске имовине	" 12.987,50
" хирија приватних власника	" 39.565,-
" добровољних прилога за сиротињу	" 14.000,-
" продатих дрва приватних власника	" 37.140,-
<u>С В Е Г А: 2.390.172,60</u>	
<u>ИЗДАВАЊА:</u>	
Помоћ и исхрана сиротиње и избеглица	Дин. 569.492,05
Режијски трошкови Н.О.О.	" 24.390,05
Плате службеника Н.О.О.	" 48.000,-
Пеније градских пензионера	" 8.945,-
Помоћ државним чиновницима, в. службеницима	" 513.088,-
" " " инвалидима	" 152.316,-
" " " инвалидима	" 18.025,-
Плате радницима Војних радоница	" 90.670,-
" " Завода "Чачак"	" 93.940,-
" " фабрике хартије	" 53.840,-
" " коловозне радонице-Дубањ	" 119.850,-
" " востану Чед. станице и секција-Чачак	" 361.510,-
<u>С В Е Г А: 2.064.026,05</u>	
<u>Свако у готову Дин. 326.146,55</u>	

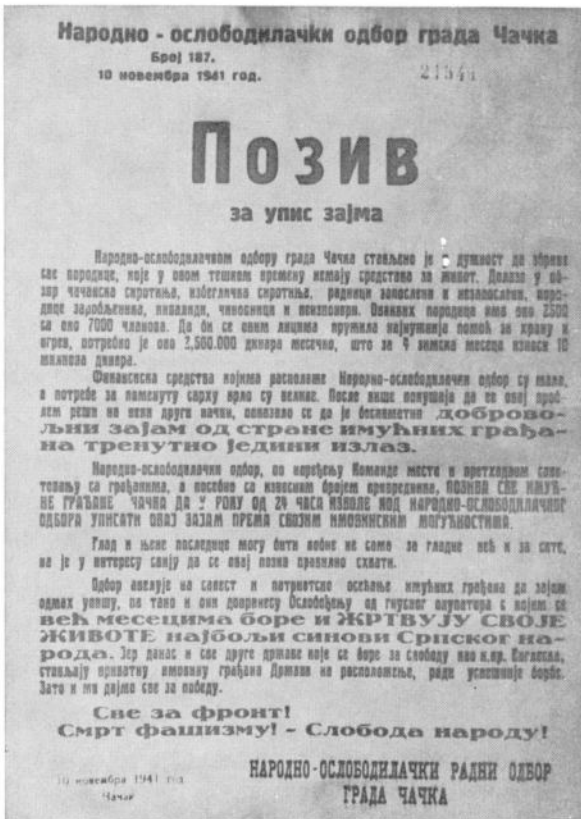
Сл. 2. Преглед примања и издавања НОО Чачка, октобар — новембар 1941. године. (Факсимил документа)

Сл. 3. Народноослободилачки одбор Чачка формирао је кухињу за сиротињу и избеглице. На слици: примање хране.

Сл. 4. Примање хране у Народној кухињи у ослобођеном Чачку 1941. године

Сл. 5. Позив за упис народног зајма.
 (Факсимил плаката)

Сл. 6. Признаница на уписани народни зајам.
 (Факсимил документа)

